

УДК 94(38):321.1(4)

**ПІЛОСЬКИЙ ЕХЕЛАВ
(ЗА ДАНИМИ ТЕКСТІВ ЛІНІЙНОГО
ПИСЬМА В)**

**PYLIAN EKHELAV
(ACCORDING TO THE TEXTS OF LINEAR
LETTER B)**

Перещ В. М.,

кандидат історичних наук, доцент,
виконуючий обов'язки доцента кафедри
соціально-гуманітарних та природничих наук,
Університет сучасних знань (Київ, Україна),
e-mail: Peresch@ukr.net

Pereshch V. M.,

PhD in history, Associate Professor, Acting as the
Associate Professor, of the Department of the Social,
Humanities and natural sciences, The University of
Modern Knowledge (Kyiv, Ukraine),
e-mail: Peresch@ukr.net

На основі свідчень документів лінійного письма В досліджуються питання, пов'язані з фігурантом текстів пілоського архіву на ім'я Ехелав (eke₂wo), якого в науці часто ідентифікують з царем (wanaka) мікенського Пілосу. Автор здійснює спробу визначити місце та роль даної особи у Пілоській державі. У результаті аналізу джерел літератури з'ясовано, що переконливих доказів на користь ідентифікації Ехелава з пілоським wanaka дослідниками наведено не було. Визначено, що Ехелав, подібно до wanaka, був надзвичайно крупним землевласником, однак, на відміну від нього, він був зобов'язаний сплачувати податки.

Ключові слова: wanaka, Пілос, ахейська Греція, Егеїда, доплісна Греція, лінійне письмо В, мікенська монархія.

Analyzing the evidence provided in documents written in linear B, the author of the article studies the issues related to Ekhelav, a figure from the texts discovered at the Pylian archive. He is often identified as the wanaka (king) of the Mycenaean Pylos. The author makes an attempt to determine the place and role of this person in the Pylian state. As a result of the analysis of the sources, it was established that there was no conclusive evidence presented by the researchers in favor of the interchangeability between the figure «Ekhelav» and the Pylian «Wanaka». It was determined that Ekhelav, like wanaka, was a very big landholder, however, unlike wanaka, he was obliged to pay taxes.

Keywords: wanaka, Pylos, Achaean Greece, Aegean world, pre-polis Greece, linear B tablets, Mycenaean monarchy.

Постановка проблеми. Після того, як у 50-х роках ХХ ст. британськими вченими М. Вентрісом та Дж. Чедвіком було дешифровано і прочитано таблички лінійного письма В, наука отримала нові можливості для дослідження суспільства та державних інститутів Греції II тис. до н.е. Серед великої кількості питань, що постали перед дослідниками, чи не найактуальнішим стало питання інтерпретації терміна eke₂wo, що тісно пов'язане з проблемою царської влади в мікенській Греції. Від його вирішення значною мірою залежить правильне розуміння важливих моментів в історії давньогрецької цивілізації, а також цивілізації стародавнього світу III–II тис. до н.е.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині ХХ ст. серед дослідників утвердилася точка зору, що на чолі Пілоської держави стояв wanaka, який у вітчизняній науці ідентифікується з царем. Другою ж особою після царя прийнято вважати лавагета (rawaketa), який, очевидно, виконував функції воєначальника

Пілоського царства [6, с. 19; 5, с. 45 наст.; 30, р. 120; 7, с. 217; 1, с. 327; 15, р. 535 ff.; 16, р. 4; 13, р. 558 ff.; пор.: 4, с. 218 сл.; 9, р. 559 ff.; 21, р. 587 ff.; 3, с. 25]. Поряд з цими особами, у ряді табличок пілоського архіву ми й зустрічаємо загадковий термін eke₂wo (Ехелав) у різних відмінках і варіантах його написання: e-ke-ra₂-wo (PY Un 718), e-ke-ra-ne (PY Un 219), e-ke-ra₂-wo-ne (PY An 724), e-ke-ra₂-wo-no (PY An 610), [e-]ke-ra₂-u-na (PY Un 853).

На думку одних дослідників, це слово походить від εχω «мати», «володіти» та λαβός «народ» («збройні сили»?) і перекладається як «той, хто має (у своєму розпорядженні) народ (збройні сили)» [22, р. 373, п. 32]. Інші ж дослідники розуміють це слово як власне ім'я, що походить від εχος «спис» і *λαύω «бути задоволеним», й інтерпретують його як «той, хто задоволений списом» [29, р. 140 sq; 19, р. 73; 28, р. 391]. В. Петракіс, який відстоює останню точку зору, справедливо звертає увагу на те, що перша інтерпретація не пояснює, чому склад /ra₂/ фігурує замість очікуваного /ra/ [28, р. 391; пор.: 18, р. 387 ff.; 26, р. 63].

До сьогодні серед спеціалістів точиться дискусія з питання ролі Ехелава у суспільно-політичному житті Пілоського царства. Такі авторитетні мікенологи як Дж. Чадвік, А. Бартонок, Т. Палайма, Д. Накассіс дотримуються точки зору, що дану особу слід ідентифікувати з пілоським Wanaka [30, р. 120, 256; 31, р. 454; 12, р. 450–453; 2, р. 130, 144; 25, р. 373; 20, р. 98 ff.]. Інші ж дослідники, серед яких Л. Палмер, П. Карлі, П. Фідіо, М. Лежен, В. Петракіс, відкидаючи таке отождоження, погоджуються лише з тим, що Ехелав був досить вагомою фігурою у Пілоській державі [27, р. 216; 10, р. 62; 11, р. 411–415; 17, р. 60–76; 14, р. 131 ff.; 28, р. 391 ff.].

Невирішені раніше проблеми. Така поляризація точок зору не дозволяла, як нам здається, у цілому об'єктивно розкрити роль Ехелава у Пілоській державі. Тож, власне, з'ясувати дану роль ми й ставимо метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вже Дж. Чадвік звернув увагу на те, що в текстах, де wanaka і rawaketa згадуються разом, а саме у табличках Ер 312 і Un 219, вони фігурують в ієрархічній послідовності wanaka (цар) – rawaketa (воєначальник). У тексті ж таблички An 724 з'являється послідовність eke₂wo – rawaketa. Таке «чергування» wanaka і eke₂wo у позиції перед rawaketa навело Чадвіка на думку, що eke₂wo і wanaka це одна і та ж особа, а точніше eke₂wo – це особисте ім'я пілоського царя [31, р. 265].

У контексті цієї логіки можна навести й текст Un 718, де, однак, між eke₂wo і rawaketa фігурує ще й damo (damos):

.2 o-wi-de-ta-i , do-so-mo , to-so, e-ka-ra₂-wo

.7 o-da-a₂ , da-mo , GRA 2 VIN 2

.9 to-so-de , ra-wa-ke-ta , do-se

.11a –ma

.11b VIN S 2 o-da-a₂ , wo-ro-ki-jo-ne-jo , ka-

Однак, якщо зважати на те, що eke₂wo і damos текстуально утворюють одну логічну пару,

пов'язану словом odaa₂, а rawaketa і worokojonejo kama, пов'язані тим же odaa₂ – іншу [24, р. 271; 21, р. 589], то перед нами постає послідовність: ekega₂wo, damo – rawaketa, worokijonejo kama, що в сутності відповідає конструкції ekega₂wo – rawaketa.

Таким чином, перед нами чотири таблички, у яких ми бачимо послідовність wanaka – rawaketa (Eg 312, Un 219), ekega₂wo – rawaketa (An 724), ekega₂wo, damo – rawaketa, worokijonejo kama (Un 718). Вже такий, досить поверхневий, аналіз може в цілому служити аргументом на користь точки зору, що обидва терміни – wanaka і ekega₂wo – мають на увазі одну і ту ж особу.

Однак, більш детальний аналіз Un 219 дає нам дані, які протирічать зробленому висновку.

Un 219

- .1 e-ke-ra-ne , tu-wo 2 O 1[
- .2 pa-de-we , O 1 pa-de-we , O 1
- .3 ka-ru-ke , PE 2 KA 1 O 6
- .4 te-qi-jo-ne , O 1 a-ke-ti-ri-ja-i , KA 1
- .5 a-ti-mi-te , O 1 da-ko-ro-i , (E) 1
- .6 di-pte-ra-po-ro , RA 1 O 3 ko-(ro)[] (1)
- .7 (a)-na-ka-te , TE 1 po-ti-ni-ja[
- .8 e-[] U 1 e-ma-a , U 1 pe-[
- .9 a-ka-wo-ne , MA 1 pa-ra-[] 2
- .10 ra-wa-ke-ta , MA 1 KO 1 [] ME 1 O 1 WI 1
- .11 KE 1 [] vacat
- .12–17 vacant x 2

Переклад:

- .1 Ехелаву ароматична речовина 2 O 1[
- .2 Богу–дитині O 1, богу–дитині O 1
- .3 Віснику PE 2 KA 1 O 6
- .4 Теqijone (NV, dat.) O 1, майстриням з оздоблення KA 1
- .5 Артеміді O 1, храмовим служителям (E) 1
- .6 Одягненим в шкури [або писцю – В. II.] RA 1 O 3, Khōlos (NV, dat.) [] (1)
- .7 Владиці TE 1, Владичиці (dat.) [
- .8 Гері U 1, Гермесу U 1, богині pe[re 82(?)
- .9 Alkāwōnei (NV, dat.) кріп [або вовна– В. II.] 1 [] pa-ra-[] 2
- .10 Лавагеру кріп [або вовна– В. II.] 1, коріандр ME 1 O 1, бичачі шкури 1
- .11 умивальна чаша [пусте місце
- .12–17 пусті рядки

Даний текст фіксує різні продукти, частину яких дослідники поки що не змогли ідентифікувати. Ці продукти направляються різного роду одержувачам, серед яких ми зустрічаємо wanaka, rawaketa та ekega₂wo. При цьому, цікаво, що ekega₂wo і wanaka мають дещо незвичну форму anakate і ekerane, що пов'язано чи то з «бездігамним» стилем писця, чи то зі звичайними помилками, яких він припустився [28, р. 392].

Власне сама наявність ekega₂wo в одному тексті з wanaka є вагомим аргументом проти ідентифікації цих двох осіб, на що вказував уже Палмер [27, р. 216; 10, р. 62].

Деякі дослідники вважають, що під anakate Un 219 мається на увазі божество, а не реальний wanaka [про це: 7, с. 216; 5, с. 46 наст.]. У такому випадку порядок anakate – rawaketa значною мірою втрачає свою актуальність. Однак, якщо під anakate

фігурує божество, то ekerane гіпотетично може бути ідентифіковано з земним wanaka.

Нам вже доводилося спеціально досліджувати проблему ідентифікації anakate з земним та небесним правителем раніше на сторінках іншої роботи [5, с. 46 наст.], де детально аналізується текст Un 219 та тексти табличок серії Fg. Не зупиняючись на подробицях, зазначимо, що у ході детального аналізу ми дійшли висновку, що під anakate Un 219 мається на увазі реальний правитель Пілоської держави. Тож, якщо висновок про належність anakate до реального людського світу є справедливими, то поява ekerane й anakate в одній табличці залишається аргументом проти ототожнення ekega₂wo з пілоським wanaka.

Цікаву точку зору з даної проблеми висловили Т. Палайма і Д. Накассіс, які пояснюють одночасну появу ekerane і anakate в Un 219 роздільною діяльністю однієї і тієї ж особи: у першому випадку правитель фігурує під особистим іменем (ekerane) як, очевидно, приватна особа; у другому ж випадку він виступає у ролі посадової особи, верховного правителя Пілосу під титулом wanaka [20, р. 108; 25, р. 135]. Тож, як можна зрозуміти, згідно даної точки зору, в Un 219 пілоський wanaka фігурує у позиції перед rawaketa одразу двічі – у якості офіційної особи і особи приватної. Однак, як справедливо іронізує з цього приводу Петракіс, у такому випадку будь-яка подібність між ekega₂wo і wanaka може бути основою для їх ототожнення, тоді як усі відмінності можуть бути «списані» на різний статус однієї особи [28, р. 392–393].

Так чи інакше, спроби ототожнити ekega₂wo з wanaka в Un 219, на нашу думку, є непереконаливими і базуються, у першу чергу, власне, на прагненні ідентифікувати ці дві особи. Крім того, слід зазначити, що більш детальний аналіз Un 219 показує, що скільки-небудь чітка послідовність wanaka – rawaketa, як це ми бачимо в Eg 312, відсутня, оскільки між anakate і rawaketa фігурують ще й rotinija («Владичиця»), e[] (очевидно, e-ra – «Гера»), emaa₂ («Гермес»), pe[] (можливо, «богиня pe-re-*82»), akawone (NV).

На користь ідентифікації Ехелаву з пілоським царем можна інтерпретувати запис у табличці Eg 880, де дана особа фігурує у якості надзвичайно крупного землевласника:

- .1]ke-ra₂ [] ti-me-noe-ke
- .2 sa-ra-pe-do [] pu₂-te-me-no
- .3 to-so [] GRA 30 [] vacat
- .4 to-so-de , [] to , pe-ma GRA (4)2[
- .5 to-sa , we-je[] 1100[
- .6 to-sa-de , su-(za)[] (1)(1)00[
- .7 vacat
- .8 ku-su-to-ro-qa , to-(so) , pe-ma 94
- .9 vacat

Переклад:

- .1 Ехелав кітімену [приватна земля – В. II.] мас
- .2 Сарапедська ділянка, засаджена деревами
- .3 стільки зерна 30мір
- .4 стільки зерна (4)2 міри
- .5 стільки виноградних лоз 1100
- .6 стільки смоківниць (1)(1)00

.7 пустий рядок

.8 всього разом стільки зерна 94 міри

.9 пустий рядок

Як можна зрозуміти, табличка реєструє ділянку у користуванні Ехелава, що складається з земель, засіяних зерном, а також засаджених деревами, виноградними лозами, смоківницями. Дана ділянка є найбільшою з усіх відомих нам в пілоських текстах (і загалом у текстах лінійного письма В) земельних наділів. Її розміри на фоні інших ділянок вражають і в цілому оцінюються в 94 умовні міри (GRA), що перевищує темен wanaka в Eg 312 більше, ніж у три рази. Власне, це й підштовхнуло дослідників до думки, що таким наділом міг користуватися лише той самий wanaka [31, р. 265; 2, с. 130, 144].

Також у якості непрямого аргументу на користь ідентифікації Ехелава з пілоським царем наводиться той факт, що в Un 718 Ехелав виступає у ролі найкрупнішого податкоплатника (за іншою інтерпретацією, мова йде про пожертвування на святкову церемонію) [25, р. 129; 20, р. 99–100]. У даному тексті фіксуються продукти, яких було би достатньо, щоб нагодувати близько 1000 чоловік [20, р. 100, п. 6]. За приблизними підрахунками, внесок Ехелава становить близько половини зафіксованих продуктів, близько третини вносить damos, решту – rawaketa і worokijonejo kama [20, р. 101; 17, р. 66–67].

Також у якості крупного податкоплатника Ехелав виступає у тексті таблички Un 853, де його внески не поступаються внескам, зареєстрованим в Un 718 [пор.: 20, р. 113, п. 54; 25, р. 131]. Такі великі внески у колективну справу пілоського суспільства говорять про Ехелава як про дуже вагомий фігуру у цьому суспільстві.

Однак, з іншого боку, такий великий внесок, може свідчити якраз й проти ідентифікації Ехелава з wanaka, оскільки останній взагалі не виступає у ролі особи, яка здійснювала би пожертвування [28, р. 392] чи сплачувала податки, а тим більше – великі податки. Навпаки, wanaka фігурує, як правило, у якості особи, що приймає певні пожертвування чи податки (Un 219, Un 2, таблички серії Fr), а також у ролі державного діяча, що призначає чиновників на важливі державні посади (Ta 711) [6, с. 21].

Відстоюючи думку, що wanaka і Ехелав це одна і та ж особа, Т. Палайма звертає увагу на те, що табличку Un 718, у тексті якої Ехелав, як зазначалося, виступає у ролі важливого постачальника продуктів, було знайдено поряд з табличкою Ta 711, у якій мова йде про призначення царем особи на ім'я Aukewa на чиновницьку посаду damokogo. Причину того, що обидві таблички було знайдено в одному місці (ділянка 83, біля вхідної кімнати 7 портику 1), Т. Палайма вбачає у тому, що ці таблички мали справу з діяльністю царя [25, р. 134–135; 23, р. 232–233], який в одному випадку фігурує як приватна особа, в іншому – як офіційна.

В. Петракіс, який будь-що намагається заперечити ідентифікацію Ехелава з wanaka, говорить, що такого роду зв'язок Un 718 і Ta 711 не може переконливо свідчити про їх обов'язкову тематичну єдність,

оскільки у такому ж тісному зв'язку з Un 718 перебувають тексти, у яких мова йде про мідь, тварин, вино, персонал [28, р. 393–394].

Нам же здається, що аргументи, які Т. Палайма наводить на користь розглядуваної ідентифікації, а В. Петракіс – проти неї, навряд чи взагалі є необхідними, оскільки й без того з джерел зрозуміло, що Ехелав тісно пов'язаний не лише з wanaka, а й з rawaketa. Однак, такий зв'язок не стільки підтверджує їхню ідентифікацію, скільки вказує на їх співпрацю і взаємодію.

Важливу інформацію про статус Ехелава дає нам текст An 610:

- .1]-nee-re-ta
- .2]-e ki-ti-taVIR 46 [
- .3]-taVIR 19
- .4]-(ki)-ti-taVIR 36
- .5 (me)-(ta)-ki-ti-taVIR 3
- .6 e-wi-ri-poVIR 9po-si-ke-te-re[
- .7 a-ke-re-waVIR 25 wo-qe-we [
- .8 ri-joVIR 24 wi-nu-ri-jo[
- .9 te-ta-ra-neVIR 31 me-ta-(ki)[
- .10 a-po-ne-weVIR 37 me-ta-[
- .11 ma-ra-ne-nu-weVIR 40po-ti-ja-ke-e(VIR) (6)
- .12]-ku-si-joVIR 8za-e-to-roVIR 3
- .13 da-mi-ni-joVIR 40 e-ke-ra,-wo-noVIR 40
- .14 we-da-ne-woVIR 20 ko-ni-joVIR 126 me-ta-ki-ti-taVIR 26
- .15 po-ku-taVIR 10 we-re-ka-rate-qa-ta-(qe)VIR 20

Переклад:

- .1 веслярі
- .2 поселенці-землероби, чоловіків 46
- .3 чоловіків 19
- .4 поселенці-землероби, чоловіків 36
- .5 переселенці, чоловіків 3
- .6 Euripos чоловіків 9, *ті, що благають
- .7 Akerewa чоловіків 25, Woqewe
- .8 Rhion чоловіків 24, Winurijo
- .9 Tetarane чоловіків 31, переселенці
- .10 Aronewe чоловіків 37, переселенці
- .11 Maranenuwe чоловіків 40, Potijakee (чоловіків) (6)
- .12 [] чоловіків 8, Zaetoro чоловіків 3
- .13 Damnioi чоловіків 40, Ехелава чоловіків 40
- .14 Веданея чоловіків 20, Konijo чоловіків 126, переселенці чоловіків 26
- .15 Pokuta чоловіків 10, Werekara, Teqata(qe) чоловіків 20

Дана табличка фіксує у розпорядженні Ехелава 40 чоловіків, очевидно, веслярів [8, с. 40; 2, с. 130]. У підпорядкуванні ж інших фігурантів наведеного тексту ми бачимо не набагато меншу кількість людей, а у деяких випадках – також по 40 чоловіків. Тож, дані свідчення не дають нам жодних підстав говорити про виняткову роль Ехелава, а тим більше про його ідентифікацію з царською особою.

Висновки. Таким чином, ми можемо констатувати, що переконливих доказів на користь ідентифікації Ехелава з пілоським царем дослідниками сформульовано не було. Аргумент щодо «чергування» wanaka і ekega₂wo у позиції

перед rawaketa, який наводиться на користь такої ідентифікації, спростовується появою eke₂wo і wanaka одночасно в одній табличці (Un 219). Хоча Ехелав фігурує в табличці Eг 880 як надзвичайно крупний землевласник, він одночасно є й найбільшим у Пілосській державі податкоплатником, що зафіксовано у текстах Un 718 та Un 853. Величезний внесок продуктів харчування, зареєстрований в Un 718, швидше свідчить проти ідентифікації Ехелаву з царем, оскільки останній взагалі не фігурує у жодній з табличок пілосського архіву у якості особи, яка сплачувала би податки чи здійснювала пожертвування. Не підтверджують царського статусу Ехелаву й дані тексту An 610, у якому фігурує досить невелике число веслярів, що перебувають у підпорядкуванні даної особи. Джерела засвідчують, що Ехелав перебуває у тісній взаємодії з царем і лавагетом. Якщо, крім цього, інтерпретація його імені як «той, хто має у своєму розпорядженні народ (збройні сили)» є справедливою, то ми можемо сприймати його як одного з лідерів Пілосської держави, який, подібно до царя, користується особливими привілеями і, на відміну від нього, зобов'язаний сплачувати податки.

Що ж стосується перспектив подальших досліджень, то, на нашу думку, вони можуть бути пов'язані як із системним дослідженням суспільства і держави Пілосу на основі текстів лінійного письма В, так і з дослідженням подібних реалій у ранньодержавних суспільствах стародавнього світу та суспільствах раннього середньовіччя.

Список використаних джерел

1. Андреев, ЮВ., 1989. 'Крито-микенский мир', *История древнего мира. Ранняя древность*, М., с.312–331. // Андреев, ЮВ., 1989. 'Krito-mikenskiy mir' (The Cretan-Mycenaean World), *Istoria drevnogo mira. Rannaja drevnost'*, М., с. 312–331.
2. Бартошек, А., 1991. 'Златообильные Микены', М., 352 с. // Bartonek, A., 1991. 'Zlatoobil'nye Mikeny' (The gold-rich Mycenae), М., 352 с.
3. Гринбаум, НС., 2001. 'Крито-микенские тексты и древнегреческие диалекты', *Микенологические этюды (1959–1997)*, СПб., с.22–34. // Grinbaum, NS., 2001. 'Krito-mikenskie texty i drevnegrecheskie dialecty' (The Cretan-Mycenaean texts and ancient Greek dialects), *Miknologicheskie etudy (1959–1997)*, SPb, s.22–34.
4. Лурье, СЯ., 1957. 'Язык и культура микенской Греции', М.; Л., 404 с. // Lur'e, SJ., 1957. 'Jazyk i kul'tura mikenskoj Grecii' (The language and culture of Mycenaean Greece), М.; Л., 404 с.
5. Перещ, ВМ., 2014. 'Термін «wanaka» («владика») у пілоских текстах серії Fr і Un 219 (до питання про царську владу в микенській Греції)', *Журнал східноєвропейського права*, №4, с.45–52. // Pereshch, VM., 2014. 'Termin «wanaka» (vladyka) u piloss'kyh textah serii Fr i Un 219 (do pytann'a pro tsars'ku vladu v mikens'kiy Grecii)' (The term «wanaka» (king) in Pylian texts of Fr series and Un 219 (about a monarchy in Mycenaean Greece)), *Zhurnal shidnoevropejs'kogo prava*, №4, s.45–52.
6. Перещ, ВМ., 2014. 'Царська влада у микенській Греції (за даними документів лінійного письма В)', *Журнал східноєвропейського права*, №7, с.18–24. // Pereshch, VM., 2014. 'Tsars'ka vladu u mikens'kiy Grecii (za danymy documentiv linijnogo pys'ma B)' (The monarchy in Mycenaean Greece (according to the linear B)), *Zhurnal shidnoevropejs'kogo prava*, №7, s.18–24.
7. Полякова, ГФ., 1978. 'Социально-политическая структура пилосского общества (по данным линейного письма В)',

М., 272 с. // Pol'akova, GF., 1978. 'Sotsyal'no-politicheskaja struktura pilosskogo obshchestva (po dannym linejnogo pis'ma B) (Socio-political structure of Pylian society (according to the linear B))', М., 272 с.

8. Тюменев, АИ., 1959. 'Восток и Микены' *Вопросы истории*, №12, с.58–74. // Tumenev, AI., 1959. 'Vostok i Mikeny' (The East and Mycenae), *Voprosy istorii*, №12, s.58–74.

9. Adrados, F., 1968. 'Wanaka y rawaketa', *Atti e memorie del Io Congresso Internazionale di Micenologia (Roma 27 settembre – 3 ottobre 1967)*. Ed. C. Galavotti et al., Rome: Edizioni dell'Ateneo, vol.2, p.559–573.

10. Carlier, P., 1984. 'La royauté en Grèce avant Alexandre', Strasbourg, 562 p.

11. Carlier, P., 1998. 'wa-na-ka derechef. Nouvelles réflexions sur la royautés mycéniennes', BCH, 122, p.411–415.

12. Chadwick, J., 1975. 'Who was E-ke-ra₂-wo?', *Le monde grec: pensée, littérature, histoire, documents. Hommages à Claire Préaux*, ed Bingen J., Cambier G., Nachtergaeel G., Brussels, p.450–453.

13. Effenterre, H. Van., 1968. 'Un lawagétas oublié', *Atti e memorie del Io Congresso Internazionale di Micenologia*. Ed. C. Galavotti et al. Rome: Edizioni dell'Ateneo, vol.2, p.588–593.

14. Fidio, P., 1977. 'Idosmoi Piliia Poseidon: Una Terra Sacrada Età Micenea', Roma, 206 p.

15. Heubeck, A., 1969. 'Gedanken zu griechisch λαός', *Studi linguistici in onore di Vittore Pisani, vol. II. Bolognesi G., Evangelisti E., Grilli A. et al. (ed.)*, Brescia, p.535–544.

16. Lejeune, M., 1965. 'Le damos dans la société mycénienne', *Revue des études grecques*, 78, p.1–22.

17. Lejeune, M., 1973. 'Ledossiersa-ra-pe-daduscribe 24 de Pylos' *Minos*, 14, p.60–76.

18. Leukart, A., 1992. '«Les signes *76 (ra₂, «ra») et *68 (ro₂, «rjo») et le nom du grand prêtre de Poséidon (sinon du roi) à Pylos', *J.-P. Olivier (ed.)*, Mykenaiika, p.387–405.

19. Melena, JN., 2001. 'Textos Griegos Micénicos Comentados', Vitoria-Gasteiz: Eusko Legebiltzarra, Parlamento Vasco, 79 p.

20. Nakassis, D., 2006. 'The Individual and the Mycenaean State: Agency and Prosopography in the Linear B Texts from Pylos', PhD Dissertation, University of Texas at Austin, 629 p.

21. Nikoloudis, S., 2006. 'The role of the ra-wa-ke-ta. Insights from PY Un 718', *Sacconi A., Del Frio M., Godart L., Negri M. (eds). Colloquium Romanum: Atti del XII Colloquio Internazionale di Micenologia*, vol. II, Roma, p.587–594.

22. Palaima, ThG., 1999. 'Mycenaean Militarism from a Textual Perspective. Onomastics in Context: lawos, damos, klewos', *Polemos. Le context guerrier en Égée à l'Âge du Bronze, Actes de la 7e Rencontre égéenne internationale, Université de Liège, 14–17 avril 1998*. Aegaeum 19, p.367–379.

23. Palaima, ThG., 2004. 'Sacrificial feasting in the Linear B documents', *The Mycenaean Feast*. Ed. by Wright J. C., p.217–246.

24. Palaima, ThG., 'Syntax and context as tools for interpreting Mycenaean texts and scribal processes: Un 718, Ta 709 and K(1) 740', *Krisch T., Linder T., Müller U. (eds), Analecta Homini Universali Dicata. Arbeiten zur Indogermanistik, Linguistik, Philologie, Politik, Musik und Dichtung. Festschrift für Oswald Panagl zum 65. Geburtstag*, p.268–278.

25. Palaima, ThG., 1995. 'The Nature of the Mycenaean wanax: Non-Indo-European Origins and Priestly Functions', *The role of the Ruler in the Prehistoric Aegean*, Lüttich, p.119–139.

26. Palaima, ThG., 2006. 'Wanaks and related power terms in Mycenaean and later Greek', *Ancient Greece: from the Mycenaean palaces to the age of Homer*. Ed. By Sigrid Deger-Jalkotzy and Irene S. Lemos, Edinburgh University Press, p.53–71.

27. Palmer, L., 1963. 'The Interpretation of Mycenaean Greek Texts', Oxford: Clarendon Press; Toronto: Oxford University Press, XVI, 488 p.

28. Petrakis, VP., 2008. 'E-ke-ra₂-wo ≠ wa-na-ka: the Implications of a Probable non-Identification for Pylian Feasting and Politics', *Dais. The Aegean Feast*, p.391–401.

29. Ruipérez, MS., Melena JP., 1990. 'Los griegos micénicos', Madrid, 219 p.

30. Ventris, M., Chadwick J., 1956. 'Documents in Mycenaean Greek', Cambridge: Cambridge University Press, 622 p.

31. Ventris, M., Chadwick J., 1973. 'Documents in Mycenaean Greek', 2nd ed., Cambridge: Cambridge University Press, 484 p.

* * *